

על פסק הלכה של רמח"ל ועל לימוד קבלה לרבים

תשובות חדשות מכת"י ספר 'משפט שלום' לרבי יצחק פאציפיקו

ר' יצחק פאציפיקו (רי"פ) היה ראש רבני ויניציאה בעת שהתעורר פולמוס הרמח"ל, ומובן ששמו קשור באופן הדוק לפולמוס זה. הוא כתב ספר תשובות בן חמישה כרכים בשם 'משפט שלום' שלא נדפס עדיין, וכתב היד שמור כיום בספריית האוניברסיטה של פרנקפורט (Universitätsbibliothek Johann Christian Sencken-) Ms. Hebr. Oct. 107. מספר זה פרסמתי כבר תשובה ואיגרת של רי"פ הקשורות לפולמוס¹, ועתה ברצוני להוסיף עוד חומר הקשור לרמח"ל שמצאתי בספר.

לנוחיות הקורא אחזור בקיצור על מספר פרטים הקשורים לרמח"ל החשובים למאמר זה². רמח"ל נולד בפדובה בשנת תס"ז, ומורו היה ר' ישעיהו באסאן. בשנים תפ"ז-תפ"ט, בהיות רמח"ל בפדובה, הוא זכה לגילוי של מגיד, כתב כמה חיבורים בלשון הזוהר, ונאספה סביבו חבורה של תלמידים. שמעם של רמח"ל וחבורתו הגיע לאוזני ר"מ חאגיז שישב באותה עת באלטונה שבגרמניה. נראה שר"מ חאגיז, הידוע במלחמתו העזה נגד שבתי צבי, חשד ברמח"ל שהוא מפיץ את תורת השבתאות, ולכן שיגר בראשית שנת ת"ץ איגרת לרבני ויניציאה בבקשה שינקטו פעולה נגד רמח"ל. גם ר' יחזקאל קצנלבוגן אב"ד אלטונה שיגר איגרת משלו לרבני ויניציאה בעניין זה.

רבני³ ויניציאה לא מיהרו לענות לר"מ חאגיז. הם שלחו בראשונה איגרת לר' ישעיהו באסאן, שהתגורר באותה העת בריג'יו, כדי שיבדוק את העניין ויענה להם. לאחר קבלת התשובה ענה רי"פ בשם רבני ויניציאה לר"מ חאגיז בשבוע שבין ט"ז לכ"ב באדר, ומאיגרת זו אנו למדים כי בשלב זה רבני ויניציאה לא נקטו שום פעולה כנגד רמח"ל - הם קיבלו את דברי הסנגוריה של ר"י באסאן ושל חותנו ר' בנימין כהן (רב"ד), ולכן לפי דעתם לא היה עליהם להתערב בעניין זה. אך האמור באיגרת זו לא מצא חן, בלשון המעטה, בעיני ר"מ חאגיז, ותשובתו הארוכה

1 'אגרת חדשה בפולמוס רמח"ל: רבני ויניציאה לר"מ חאגיז', המעין גיל' 207 (נד, א; תשרי תשע"ד) עמ' 29 ואילך; 'התנגדות להדפסת ספרי רבי ישעיהו באסאן ועוד מענייני רמח"ל כפי שעולה מתשובת רבי יצחק פאציפיקו מכת"י', המעין גיל' 210 (נד, ד; תמוז, תשע"ד) עמ' 5 ואילך.

2 איני מציין למקורותיי, והקורא ימצאם בהערות בשני המאמרים המצויינים בהערה 1.

3 על כל האמור בפסקה זו כתבתי באורך במאמרי 'אגרת חדשה' (לעיל הערה 1).

והחריפה הביאה ככל הנראה את רבני ויניציאה להתערב בכל זאת בפרשה. כתוצאה מהפעולות שננקטו נגדו נאלץ רמח"ל להישבע בפדובה, בג' באב שנת ת"צ, לחדול מלחבר חיבורים על פי המגיד, ואף חתם על התחייבות כי כל כתיבותיו טעונות מעתה את האישור של רבו ר' ישעיהו באסאן לפני פרסומן.

בראשית שנת תצ"ה, בבוא רמח"ל לויניציאה, יצא לעז על רמח"ל בפני רבני ויניציאה על כוונותיו בביקור זה. כתוצאה מכך דרשו רבני ויניציאה, וביניהם רי"פ, כי רמח"ל יחתום על התחייבות חדשה ובנוסף אחר, בטענה כי הנוסח הקודם, שבו הוא מחוייב לרבו, אינו נוסח ראוי, ושהוא אינו מספק אותם עוד. רמח"ל סירב, באומרו שבהיותו מפדובה ולא מויניציאה אין הוא כפוף לרבני ויניציאה, אלא רק לרבו. בעקבות סירובו החרימוהו רבני ויניציאה בחודש כסלו תצ"ה, ובין השאר כתבו כי יש לשרוף את כתביו כספרי מינים, וכן החרימו את כל מי שיסייע בידו.

בזמן שבין שבעת הראשונה של הרמח"ל לבין החרם השני, לאמור בשנים תצ"א-תצ"ד, המשיך רמח"ל לפעול בפדובה במישורים שונים. הוא כתב כמה וכמה חיבורים, ובחודש שבט תצ"א הוא ייסד ישיבה חבורה של "החברים הקדושים", וקבע עבורם תקנות וסדרי לימוד⁴. בתחילה מנתה החבורה שבעה אנשים, ולאחר זמן נוספו עוד חברים, וגם נוספו עוד תקנות וסדריים⁵. באותה שנה בכ"ז באב הוא נשא לאשה את צפורה בתו של ר' דוד פינצי. נמצא אפוא שעד שנת תצ"ה עברו על רמח"ל ועל חבורתו מספר שנים של שקט יחסי, אם כי נראה שבכל זאת היו לו אנשי ריב בויניציאה שלא הסתפקו בשבועתו⁶.

והנה בשו"ת משפט שלום (חלק ג סי' לא, דף 62 ע"א) אנו מוצאים כי אליקים בלא"א יחייאל (!) שלום מפדובה, המכנה את עצמו 'צעיר התלמידים', כותב איגרת אל רי"פ בתאריך ד' בטבת תצ"ג, ובה הוא מבקש את תשובתו בדבר שאלה הלכתית הנוגעת לכשרותו של ספר תורה. אולם ר' אליקים אינו מסתפק בעצם הצגת השאלה, אלא מוסיף:

והורה ר' משה חיים לוצאטו לגנוז הס"ת. ואפשר שסמך על מה שכתב... אבל בכ"ץ יש חילוק... לכן אחלה מעכ"ת לשום עין עיונו הזך על דברי צעיר התלמידים...

4 ראה ש' גינזבורג, ר' משה חיים לוצאטו ובני דורו, אוסף אגרות ותעודות, תל אביב, תרצ"ז, עמ' ה-יג, ובהערות; מ' שריקי, אגרות רמח"ל, ירושלים, תשס"א, עמ' ה-יא.

5 שמות החברים הראשונים והבאים אחריהם פורטו בתקנות הנמצאות במקורות המצויינים בהערה 4.

6 באיגרתו מיום ה' בחשוון תצ"א לרבו הוא כותב: "הנה כזבים חפאו... אנשי ריבות בויניציאה" וכו'. ראה גינזבורג (לעיל הערה 4), איגרת פ, עמ' ריט; שריקי (לעיל הערה 4), איגרת פ, עמ' רמ-רמא.

7 כלומר, בכאן. לא נתברר לי מה פשר הגרשיים כאן.

לאמור, רמח"ל הורה שהס"ת פסול ויש לגנוז אותו, וכנראה שלא פירש את טעמו. ר' אליקים מנסה להביא אסמכתא לפסק זה אבל שב ודוחה אותה, ומבקש שרי"פ ישיב לו מה דינו של הספר.

יש להניח כי הוראתו של רמח"ל ניתנה בקרב חבורתו. ר' אליקים אינו ידוע כאחד מבני חבורתו של רמח"ל⁸, וגם אינו ידוע לנו ממקום אחר. אפשר שהוא הצטרף לחבורה מאוחר יותר, ויתכן שהוא היה תלמיד של רמח"ל אבל לא הצטרף לחבורה⁹. עם זאת יש לשים לב כי רמח"ל מכונה על ידו בתואר הסתמי "ר'", ולכן הדעת נוטה שאין מדובר כאן באחד מבני חבורתו ואף לא בסתם תלמיד. אולי ניתן לשער שבזמן התפילה הצטרפו למניינם של בני החבורה גם אנשים מבני פדובה שלא היו קשורים עם החבורה, או שפרטי המקרה נודעו בדרך כלשהי ברבים. בין כך ובין כך, ר' אליקים רצה לברר אם אכן פסיקתו של רמח"ל נכונה.

טרם שנתייחס לתשובות שנכתבו בעקבות שאלה זו, נתאר את המצוי בכתב היד לאחר שאלת ר' אליקים. מיד לאחר איגרתו של ר' אליקים (סי' לא) נמצא עמוד ריק. אחריו בסי' לב באות שתי שאלות קצרות, שכל אחת מהן עוסקת בדבר כשרותו של ספר תורה שהאותיות בו אינן כתובות במילה מסויימת כהלכה; לשאלות אלו אין כל קשר עם סי' לא, כפי שמוכח מתוכן הסימנים המובא להלן. לאחר מכן נמצא עמוד שרובו ריק, אלא שבראשו כתובות ארבע שורות שבכל אחת מהן כמה מילים ללא קשר ביניהן. לאחר מכן נמצאת בסימן לג שאלה בדבר ספר תורה, שהיא אותה שאלה ששאל ר' אליקים אלא שהיא כתובה בקיצור נמרץ, ובהמשך נמצאת תשובה בלתי חתומה המכשירה את הספר, ואין לדעת מיהו המשיב. אחריה בסי' לד נמצאת תשובה שנכתבה בוניציאה שאף היא אינה חתומה, ובה המשיב פוסל את הספר. בסי' לה התשובה פותחת בתיאור קצר של השאלה: "נדרשתי מאשר שאל כהוגן על דבר ס"ת" וכו', התשובה אינה חתומה ועולה ממנה כי המשיב פסל את הספר. לאחריה בסי' לו נמצאת שאלה "ס"ת שהיו קוראין בו בצבור" וכו', והיא למעשה אותה שאלה אך בניסוח שונה במקצת; גם תשובה זו אינה חתומה, וגם כאן המשיב פסל את הספר. כדי לברר את זהותם של המשיבים האנונימיים יש לפנות אל תוכן הספר הכתוב בסוף חלק זה, וכך נכתב שם¹⁰:

[סי' ל"א שאלה בענין דיבוק מעין ברגל עם הה"א של השיטה למטה. [עמ' מ"ח.

[סי' ל"ב על אות המ"ם דאלדים חוץ לשיטה, והורה להחליף היריעה, וכן על

8 שמויתם נזכרו בתקנות החבורה, ראה לעיל הערה 5.

9 מ' בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל, ירושלים תשל"ט, מנה בעמ' 248-250 כמה מעתיקים לכתבי רמח"ל השונים, והוא מכנה אותם בתור תלמידים, ומציין כי הם לא היו מבני החבורה.

10 בסוף התוכן נכתב: "עד כאן שו"ת משפט שלום ח"ג מכתבי כמהר"ר ר' יצחק פאציפיקו זצוק"ל", וברור אפוא שהכותב של התוכן אינו המחבר.

אות ק' דאלדיך שגגה ארוך ותקנום, ומה שעשה עשוי. ויש מי שמפקפק. [עמ' מ"ט].¹¹

[ס'ל] ל"ג על ס"ת שהיו קורין בו ומצאו רגל העין דבוקה בה"א למטה, והוא חקירת סימן ל"ד, ותשובתה בצדה להקל כיון דהוא דיבוק שאינו משתנה צורת האות. [עמוד נ"ן].

[ס'ל] ל"ד ושם תשובת הרב עצמו דפוסל דעכ"פ דיבוק הוא. [עמ' נ"א].
[ס'ל] ל"ה עוד שם שאלה אחרת על הענין ותשובתה להוציא ס"ת אחר. [עמ' נ"ב].

[ס'ל] ל"ו [עמ' נ"ג] על ענין דיבוק בס"ת דמנהגינו להוציא ס"ת אחר אף בדיבוק אות לאות. [עמ' נ"ג].

רשימה זו מבררת לנו כי כותב התשובה של ס' ל'ד הוא "הרב עצמו"¹², לאמור רי"פ. עוד למדנו מהתוכן כי תשובה לג נסמכת וקשורה לסימן לא. אכן לא ברור מדוע נמצא בתווד סימן לב, שקשה לשייכו לסימן לא משום שכתב היד שלו שונה לגמרי מסימן לא.

מנוסח דברי ר' אליקים עולה שהאיגרת נשלחה לרי"פ בלי ידיעתו של רמח"ל, ולכן אין הוא יודע במדויק מה היה נימוקו של רמח"ל לגניזת ספר התורה. גם נראים הדברים שר' אליקים שיגר עם שאלתו גם את התשובה שבס' לג שעולה ממנה כי יש להכשיר את הספר, בניגוד לפסקו של רמח"ל. גם בתוכן נאמר כי האמור בס' לג עולה על ס' לא¹³, אם כי כמובן אין בכך הוכחה כי ר' אליקים הוא זה שצירף ושלח גם את ס' לג. על כל פנים מסתבר שרי"פ ראה את ס' לג, לא רק משום שהתשובה נמצאת בספרו - אלא משום שאת דברי תשובתו הוא מסיים במילים "ומובטח אני שבדברי תשובתי זאת הקולות יחדלון ואיש על מקומו יבא בשלום". הרי לך שרי"פ ידע על ויכוח הלכתי שהתעורר סביב פסיקתו של רמח"ל, ונראה כי למד על כך מהתשובה שצירף ר' אליקים. אמנם אפשר גם שהגיעו לאוזניו ידיעות נוספות בעניין זה שאינן ידועות לנו, כיון שדומה בעיני שהביטוי "הקולות יחדלון" מלמד על ויכוח החורג מגבולות של ויכוח הלכתי גרידא.

לכאורה ניתן לומר כי גם מהנמצא בכתב היד אפשר ללמוד שלפנינו ויכוח שהקיף כמה משיבים, שהרי לאחר תשובת רי"פ נמצאות שתי תשובות נוספות הדנות באותו נושא. אמנם הניסוח בתוכן בדבר שאלה ל"ה הוא "שאלה אחרת", ואם כן הוא מלמד שלכאורה יש כאן נידון חדש, אבל קריאת השאלה מלמדת שלפנינו אותה

11 יש לציין כי כיום תשובה זו תלושה מהספר, ואף שהיא נמצאת בצילום שהיה לפניי ברור למעיין שהיא תלושה, הן מצורת העמוד הנמצא בצורה אנכית, והן מהעובדה שעמוד זה נמצא בצילום על עמוד אחר מהספר.

12 ברור שלשון זה מכוון לרי"פ. וכך מצאנו גם בתוכן ביחס לס' מב שהשתמש בלשון זה, כיון שבס' מא נמצאת תשובה מחכם אחר. והדברים פשוטים.

13 יש גם דמיון בצבע הדיו בין ס' לא לס' לג, אבל צורת כתב היד שונה.

שאלה ממש. אך על פי האמור בתשובה נראה לי קרוב לוודאי שסימן זה הוא מעין טיוטה שכתב ר"י פאציפיקו, שהרי אין בו כמעט מקורות חדשים על אלו האמורים בתשובה שבסי' לד. לאמור, המשיב משתמש כמעט באותם מקורות בסדר וצורת כתיבה שונים, אבל רוח הדברים שווה. זאת ועוד. בסוף התשובה הכותב מפנה לדברי הבית יוסף ומציין: וז"ל (וזה לשונו), אבל הוא משאיר כמה שורות ריקות שבהן כנראה רצה להכניס במדויק את הקטע, אבל לא הכניסו. לאחר מכן נמצאות כמה שורות בודדות שנאמרו בהן דברים בקיצור או אף דברים שאינם שלמים, ובין כל שורה ושורה נמצאת שורה ריקה, דבר המלמד שהכותב לא השלים את דבריו. מכל האמור אני מסיק שלפנינו טיוטה.

גם סי' לו נראה בעיני כטיוטה. אין בו מקורות חדשים, והמשיב משתמש באותם המקורות של סימן לג. בנוסף לכך בסימן זה חסרה השאלה וגם התשובה אינה פותחת בתיאור השאלה, ועל כן קרוב לוודאי שאף כאן לפנינו טיוטה של התשובה. אמנם האמור בתוכן הספר בדבר הנושא הנדון כאן מנוסח בצורה שונה מהשאלות הקודמות: "על ענין דיבוק בס"ת דמנהגינו להוציא ס"ת אחר אך בדיבוק אות לאות", אבל כאמור מדובר באותו נדון עצמו ובאותם מקורות.

העולה מהאמור, לפנינו דברי ר' אליקים המביא את פסקו של רמח"ל המחמיר. על כך קיימות שתי תשובות, האחת תשובה אנונימית שהמשיב סבור בה שאין לפסול את הספר, והשנייה תשובת רי"פ שהחמיר אף הוא כדברי רמח"ל. אכן מעניין הוא שבשתי התשובות הדנות בפסקו של רמח"ל אין התייחסות לרמח"ל עצמו לא במפורש ואף לא ברמז. סוף סוף אנו נמצאים לאחר שכבר יצא טבעו של רמח"ל, האם ניתן להסיק מכאן שמעמדו של רמח"ל בעיני המשיבים היה "בעייתי" ועל כן הם נמנעים מלהזכירו? אין אנו יודעים לענות על השאלה, אבל אין הדבר נוגע לגופו ההלכתי של העניין. צא וראה שרי"פ, ראש רבני וניציאה בתקופה זו, המצוי בעובי הקורה של הפולמוס, רואה לנכון להצדיק את פסקו של רמח"ל, ללמדך שאין לערב ענייני הלכה עם עניינים אישיים¹⁴.

מחלוקת הלכתית אינה דבר יוצא מן הכלל, ולכאורה אין בידיעת מחלוקת זו משהו שיש לענות בו. למרות זאת דומה בעיני שיש כאן מן החידוש – שמענו כאן על פסק הלכתי של רמח"ל, ולא הגיעו לידינו פסקים נוספים שלו. זאת ועוד. אולי ניתן להסיק בזהירות רבה מהמקרה שלפנינו כי לא הכל ראו בעין יפה את רמח"ל וחבורתו בפדובה. האם ר' אליקים שלח לרי"פ שאלה גרידא בדבר הלכה ותו לא, או שרצה לרמוז לו שרמח"ל נטל לעצמו כתר שאינו הולם אותו? אולי זה פשר "הקולות יחדלון" שבדברי רי"פ? מובן שהשערה זו רחוקה היא, אבל העליתי אותה משום השאלה שנשאל רי"פ המובאת בסימן ל, הוא הסימן לפני השאלה בדבר ספר התורה. וזה דבר השאלה:

14 כבר הראיתי במאמרי 'התנגדות להדפסת' וכו' (לעיל הערה 1), עמ' 19, שהחכמים שהשתתפו בפולמוס לא עירבו עניינים הלכתיים עם עניינים אישיים, ואחד מהם היה רי"פ.

למדנו רבינו, אם יוכל בחור וטוב לדרוש בדברי קבלה כמו בספר הזוהר או בספר ראשית חכמה ודומה לאלו בפני המון העם ואין חשש איסור בדבר, כי תורת ה' תמימה מחכימת פתי, ותורת ה' תמימה משיבת נפש. או כלך לאידך גיסא, לא יעשה כזאת בארץ, וחוששנו לו מחטאת, ולפני עור לא תתן מכשול, כי יבא אליו העם לדרוש במופלא מהם ויהיה להם עסק בנסתרות לה' אלקינו, ופן ישימו חושך לאור ואור לחשך, וכדי בזיון לשם הגדול והנורא, וקצף על עדת ישראל חלילה. יורנו מדרכיו, צדיקים ילכו בם, ונלכה באורחותיו, ארחות יושר לסור ממוקשי מות, וסוף השכר לבא מאל אלקים ה', שאינו מקפח שכר כל בריה.

אין אנו יודעים במי מדובר כאן. למרבית הצער, גם תשובתו של רי"פ אינה נותנת פתרון לשאלה זו. לא רק שאין בה פרטים נוספים על האמור בשאלה, אלא שסוף התשובה חסר, ולכן חסר בה תאריך. גם המעתיק כתב בתוכן הספר באופן סתמי: "[ס' ל] אם בחור מותר ללמוד בפני העם קבלה וס' הזוהר, ומסיק דאסור וראוי למנוע לדורשים בצבור סודו של שם". לכאורה אם סימן ל"א מדבר על רמח"ל, הרי מן הסתם כך גם הדבר ביחס לסי' ל. אלא שעיון בתשובות שבחלק זה מלמד שהן אינן מסודרות בהכרח בסדר כרונולוגי¹⁵.

ברם למרות שאין ללמוד מסמיכות התשובות, דומה בעיני, וכפי שאמרתי לעיל בזהירות רבה, שגם כאן מדובר ברמח"ל. ואם כנים הדברים נמצינו למדים שלא כל אנשי פדובה הסכימו עם פעילותו של רמח"ל. אפשר שמדובר כאן עוד לפני שנת ת"ץ, כלומר לפני השבועה הראשונה שנשבע רמח"ל, ואפשר שמדובר אחריה, אבל לא נראה שמדובר לאחר החרם שהוטל על ספרי רמח"ל בשנת תצ"ה. מכל מקום יש לדעת שאין בתיאור האמור כאן אף רמז לכך שרמח"ל הפר את שבועתו שנשבע בשנת ת"ץ - הוא הרי נשבע שלא יכתוב חיבורים בלשון זוהר וכדומה, אבל בשבועתו לא נזכר מאומה על איסור לימוד ברבים של ספר הזוהר וספרים דומים.

כדי לא להאריך החלטתי להביא לפני הקורא רק את סימנים ל, לא, לג, לד, שהם עיקר ענייננו. מראי מקורות קצרים ניתנו בגוף התשובות בסוגריים עגולים, ויש וסוגריים עגולים מציינים מחיקה ומרובעים תיקון נוסח. כדרכם של חכמים, יש כמה קטעים בדבריהם המשופעים במליצות הבנויות מפסוקים ודברי חז"ל, ולא ציינתי למקורות פרט למקרים בודדים. החלוקה לקטעים וכן פיסוק התשובות נוספו על ידי. אני מודה להנהלת הספריה בפרנקפורט דמיין על מתן הרשות לפרסום התשובות.

★ ★ ★

15 כגון: בדף 28 ע"ב התאריך הוא ת"ק. אבל בדף 34 ע"ב התאריך הוא ת"פ. בדף 39 ע"א: תפ"ו. בדף 45 ע"א: תצ"ו. לפנינו דף 62 ע"א: תצ"ג.

מתניתין אין דורשין וכו' סבי דפומבידתא
הרמב"ם על משנה זו
מגילה אין מפטירין במרכבה
תוספת¹⁶ י"ט על שתי משניות
הלומד תורה לגוי עובר משום ולפני עור וכו' ע"ז¹⁷

[סי' ל' דף] מ"ג [ע"א] דף 60 ע"א

שאלה. ילמדנו רבינו אם יוכל בחור וטוב... (כל השאלה עד 'שאינו מקפח שכר כל בריה' צוטה בראש העמוד הקודם).
תשובה. תנן במסכת חגיגה (רפ"ב) אין דורשים בעריות בשלשה, ולא במעשה בראשית בשנים, ולא במרכבה ביחיד אלא א"כ היה חכם ומבין מדעתו. ופרש הרב ברטנורא, ולא במעשה בראשית, במעשה ששת ימי בראשית וכו'. לשנים, וכ"ש לשלשה, שנא' כי שאל נא לימים ראשונים (דברים ד, לב), יחיד שואל ואין שנים שואלים. ולא במעשה מרכבה, שראה יחזקאל ושראה ישעיה. ורמב"ם פ' כו' ואינו נראה, אלא מעשה מרכבה הוא שעל ידי הזכרת שמות של קדושה משתמשים בכתר וצופים איך משמרות המלאכים במעמדם ואיך היכל לפנים מהיכל, כעין הסוכין ברה"ק. ובעל תי"ט הביא דברי התוספות שכתבו בשם ר"ת דמעשה בראשית הוא שם מ"ב אותיות היוצא מבראשית ומפסוק של אחריו. ע"כ דברי התוספות. וכתב בעל תי"ט דברי עצמו, ונ"ל דאין ספק שהמכוון מה שאסרו ללמדו הוא על כח פעולתו ומעשה שע"י נעשה, דא"ל ידעת אותיותיו ומילותיו בלבד הרי נודע, וחלילה למחברים הקדמונים שהיו כותבים אותו ומפר' [סמים] אותו אילו היה זה בכלל האיסור, אלא שהאיסור הוא על ידיעת הפעולה והמעשה שע"י, וכן פ' רש"י בפ"ד דקידושין דף ע"א שם בן י"ב וכו' משרבו הפריצים המשתמשים בו. ע"כ דבריו במשנה זו.

ובמשנה אחרונה דמסכת מגילה על אין מפטירין במרכבה ור' יאודה מתיר כתב וז"ל, ור' יאודה מתיר וכו', ולענין טעמא דר"י י"ל דסבירא ליה לר"י דהא מעשה בראשית נקרא ומתרגם, ואע"ג דמעשה מרכבה עדיף כדתנן בספ"ב דחגיגה, מ"מ במעשה בראשית הא אמרינן בגמרא דאע"ג דאיכא חששא דדילמא אתו לאשייולי מה למעלה וכו', דראוי הוא שלא בא לעולם כדתנן התם משנה ב', אפ"ה נקרא ומתרגם, וטעמא דלא חיישינן דילמא אתי לשייולי וכו' שכן לשון הרי"ף מעשה בראשית נקרא ומתרגם ולא חיישינן דלמא וכו'. וטעמא דמלתא דלא חיישינן נ"ל דממ"נ, אם הוא חכם יודע שדברים אלה לב המשכיל לא ישיגם ושתיקתו יפה

16 כך שמו של החיבור (ולא: תוספות) בדפוס ראשון.

17 נראה שמישהו, אולי רי"ף עצמו, רשם כאן ראשי פרקים מתשובתו. ברם האמור בשורה האחרונה 'הלומד תורה לגוי' וכו' (המובא בתוס' חגיגה יג, א ד"ה אין מוסרין) אינו נמצא בתשובה שלפנינו.

מדבורו, ואי לאו בר הכי הוא הכי נמי אויל מחריש חכם יחשב, והחרש יחריש באולתו, ולא ישאל בעניינים אלו, שידע שאינו כדאי ששיבו לו שום מענה. ע"כ דבריו, דברי פי חכם חן.

מכל זה נראה מבואר, שדוקא להודיע הפעולה והעשייה ע"י השמות אסור, ואי אתה למד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות חכמת הקבלה אפי' ברבים וגם למי שאינו חכם ומבין מדעתו, ואין חוששין שיבאו לידי כפירה ח"ו.

אברא דכד מעיינינא שפיר אפכא מסתברא, ואסור ללמוד להמון העם דברים העומדים ברומו של עולם. ולא מבעיא אליבא דהרמב"ם שפירש מעשה בראשית חכמת הטבע ומעשה מרכבה חכמת האלקות שבדאי חכמת הקבלה אסור לדרוש אלא ליחיד ומבין מדעתו, אלא שגם אליבא דר"ת דמפרש מעשה בראשית שם של מ"ב ומעשה מרכבה שמות אחרים העולים למעלה ראש, עם כל זה להמון העם אין דורשין. צא ולמד ממה שהזהיר הקב"ה במ"ת [במתן תורה] להגביל את העם, באופן כי משה מחיצה לעצמו, אהרן מחיצה לעצמו, כהנים מחיצה לעצמן (על פי רש"י שם), אבל להמון העם נאמר השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו (שמות יט, יב), אפי' בקצהו, כי לא כל אפיא שוים.

^{18*} ועל זה תורתנו הקדושה יתבאר בד' אופנים ינשאו לעומת האנשים הלומדים פשט רמז דרש סוד, והקב"ה גלה סודו לעבדיו הנביאים ולא לעמי הארצות. והלא דין הוא, אם המן שהיה לחם מן השמים היה מתחלק לטעמים הרבה כפי האוכלים, כ"ש התורה התמימה שלא כל הרוצה ליטול את השם יטול ואכל ושבע ודשן מדבש וחלב תחת לשונם, וכבוד אלקים הסתר דבר, וע"ז נאמר הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו (ישע' מג, ח). הלא ידענו אם לא שמענו כי כת צדוק וביתוס סרו מאחרי ה' בשמע דברי אנטיגנוס אל תהיו כעבדים וכו' (אבות א, ג), גם כי דבריו דברי אלקים חיים, צדיקים ילכו בס' ועם כל זה פושעים יכשלו בס'. ועל כיוצא בזה נאמר חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל (שם א, יא), ופירש הרמב"ם מים הרעים כינוי למינוות, ואמר השמרו בדבריכם בתוך ההמון ולא יהיה בדבריכם מקום שיסבול פירוש אחר, מפני שאם יהיו שם אנשים כופרים יפרשו אותם כפי אמונתם, והתלמידים כבר שמעו אותם מהם ויחזרו למינוות, ויחשבו שזאת היתה אמונתם, ויהיה בזה חלול השם, כאשר אירע לאנטיגנוס עם צדוק וביתוס. כ"ש וק"ו שאין לדרוש בחכמת הקבלה ברבים, שיש בהם דברים שאם יובנו כפשוטם יביאו את האדם לידי כפירה והגשמה ח"ו שאין לדרוש אותם ברבים. הלא זה הדבר אשר יצא מפי אחד קדוש מדבר מהרש"א ז"ל בחידושי אגדותיו בחגיגה (יג, א) וז"ל, תא אגמרך מעשה מרכבה, א"ל אכתי לא קשאי, וז"ל, מכאן

18 סימן כוכבית כזה נמצא כאן בכתב היד. נראה שרי"ף רצה להוסיף כאן על האמור, אבל לפנינו לא נמצאת תוספת.

תשובה לאותן אנשים שבדור הזה שמבלים כל ימיהם בחכמת הקבלה גם בילדותם, ואם החכמה ההיא חכמת הקבלה אינו נוגע במעשה מרכבה לא ידענא למה לא הוזכרה זאת החכמה בשום מן[קו]ם, לא במשנה ולא בתלמוד ובתוספתא ובמכלתא ובספרא ובספרי, ולפי [ה]נראה שחכמה זו נוגעת בלמעלה ממעש[ה] מרכבה, ויותר ראוי להסתירה [ול]א לגלותה, ובפ"י יוחסין (קידושין ע"א, א) אמרתי בזה שיש למחות ביד הדורשים בחכמה זו ברבים גם בסוד השם ע"ש. עכ"ל. ובקידושין (שם) את הדברים האלה דבר ב[ד"ה] שם בן ד' אותיות וכו', פירש"י וכו', ומכאן מודעא רבא והמחאה מוחזקת לאותן דרשנים ברבים בדורותינו בסוד השם ובפירושו בכמה ציר[ו]נים, ויותר מהמה אם הם דברים שאינם נמסרים להם מפי חכם, או שהתלמיד אינו הגון להבין הדברים על עיקרן ושרשן, הרי הם דברים בדויים מלבם, והרי זה בכלל מגלה פנים בתורה שלא כהלכה [וכ]עושה התורה פלסתר. וכל מי שבידו למחות ראוי למחות בהם, וגם אני אם אישר חיליה אבטליניה. עכ"ל. גם הוא כתב (מהרש"א בחגיגה שם) וז"ל א"ל אי זכאי גמירתא מר"י רבך וכו', גם מזה ראינו שהיו מרחיקין עצמן מלל[מוד] גם ללמוד חכמה זו, ובקל דחה ר"א את ר' שא"ל אכתי לא קשאי, ולר' אסי דחה וא"ל אי זכאי וכו', ורב יוסף דחה סבי דפומבידיטא מללמדין וא"ל דת[נינא] בהו[י] דבש וחלב תחת לשונך¹⁹...

(שאלה²⁰ אם בחור מותר ללמוד בפני העם קבלה וס' הזוהר).

כרכא דכולא ביה, עפייה שפיר וסגיא אנביה, לא חלי ולא מרגיש דמריה סייעיה, לית מלרע דכוותיה, ה"ה הרב המופלא החסיד העניי, שמו נודע בשערים כמוהר"ר יצחק שלום²¹ נר"ו, לעד לא ידעך אורו, ליתב אושפיזיה לעילא מכל ברכתא.

[סי' ל"א] [דף] 62 [ע"א] [דף] מ"ח ע"א

אחר הקידה וההשתחויה אל מול פני הדרת יקרת מעכ"ת, באתי לחלות פני אדוני שיחנני לשלח לי תשובתו הנעימה, בענין ס"ת שנמצא בו שתי אותיות דבוקות זו בזו על ידי תג א' [חד] באופן זה, בשיטה ראשונה היה עין א' [חד] עם רגל ארוך באופן שנדבק בתג א' [חד] של ההיא²² שהיתה בשיטה שניה כזה²³. והורה ר' משה חיים לוצאטו לנגוז הס"ת, ואפשר שסמך על מה שכתב הר"ר שמואל אבואב ז"ל בתשובת רכ"ב יע"ש. אבל יש ספק בדבר כיון שהר"י שב"א בתשובותיו (ח"א סי' תריא) מביאו מגן אברהם סימן קמ"ג (ס"ק ז) הורה להקל אפילו כשנמצאו שתי אותיות דבוקות זו בזו, וכן נראה מדברי הרב הנ"ל שנוטה לדעתו, ומביאו גם הרב בעל קיצור של"ה

19 כאן מסתיימת התשובה, וברור שסופה חסר.

20 שורה זו כתובה בצד השמאלי של העמוד וברור שהיא מיותרת. לאחריה העמוד נשאר ריק.

21 הוא רי"פ. השולח תרגם את שם המשפחה של הרב, שמשמעותו שלום.

22 = האות ה.

23 בגיליון נמצאים שני ציורים הממחישים זאת, משהו דומה לזה: ה, אלא שרגלה של העין נמשכת עד הקצה השמאלי של האות ה, שמעליה יש תג.

וגם הוא נוטה לדברי הר"ש²⁴. ועוד יש ספק כיון שגם דברי הרב אבואב הנ"ל נראה שכשהוא מחמיר לגנוז הס"ת היינו דווקא בדיבוק אותיות, אבל בכ"ן²⁴ יש חילוק כיון שנדבק סוף האות עם התג לבדו ונמצאת האות נכתבת כתיקונה מעיקרא. לכן אחלה מעכ"ת לשום עין עיונו הזך על דברי צעיר התלמידים אשר בקש להוציא לאור דין זה, הואיל וכוונתו לטובה. ומעתה תפלה בזמנה להביא מן ההדיוט, יעמידהו הא"ל על גפי מרומי ההצלחות, ואני אשא ואסבול ולא אמלט מרוצותיו²⁵, ויצוני על פועלי ידי כי ימצאני מוכן ומזומן לעבודתו, ואתאבק בעפר רגליו, אשתה בצמא את דבריו.

...²⁶ ודרדק לא קרא ולא דק

צעיר התלמידים

אליקים בלא"א יחיאל (!) שלום

פה פאדובה ד לחדש טבת שנת התצג לבריאה
בסדר נמצא חן בעיני אדוני (בראשית מז, כה)

[סי' ל"ג] [דף] 64 [ע"א] [דף] נו"ן [ע"א]

ש' [אלה]. ס"ת שהיו קוראים בו בצבור, ומצאו רגל מעין²⁷ שבשטה של מעלה נדבקות בהא של מטה על התג העולה מן ההא לעין בסוף הרגל, אם מורידים על דבוק והס"ת [פסול] או לא.

תשו' [בה]. חסתי על כבוד הרב הגדול דשאלנא קדמוי הדין מילתא, גם כי פשיטא לי דלדידהו הוי מילתא זוטרתא להתיב ליה תיובתא כדי שלא לעבור יותר מדאי על בל תאחר דגדול כבוד הבריות וכ"ש יקירותא דאורייתא, ולולי כן התמהמהתי עד באי לשלום אל ביתי בע"ה דשמעתא בעיא צילותא. לכן זאת הפעם אקצר ואעלה כתמר, וריש מילין לבד אומר.

יתד שהכל תלוי בו בנדון דאנן ביה לע"ד הוא לראות אם התגים הם מעיקר האות ואתו לעכובא, או לא. והנה דעת הנשר הגדול הרמב"ם אינם אלא למצוה מן המובחר, שכן כתב בה' תפילין פ"ב (ה"ט) ואם לא עשה התגין או הוסיף וגרע בהן לא פסל. ושינה²⁸ בלשון זה בפ"ה גבי מזוזה (ה"ג), ע"ע²⁹. וכ"כ גם מרן בכ"מ (ה"ב) דסובר רבינו דלאו לעכובא אתמר הא דא' רבה בפ' הקומץ (כט, ב) ז' אותיות צריכות ג' ג' זיינין וכו'. ואין³⁰ לו' דשאני תפילין ומזוזה מס"ת, חדא דחמירי תפילין מס"ת כמפורסם, ועוד דהרי בה' ס"ת פ"י לא תמצא שמנה רבינו פסול זה, ולא כתב

24 כלומר, בכאן ולא נתברר לי מה פשר הגרשיים כאן, כנ"ל הע' 7.

25 כוונתו אינה ברורה. אולי נתכוון לומר מלרצות אותו, או מרצונותיו, או מלרוץ עבורו.

26 כאן כתובה מילה בת שתי אותיות שאיני יכול לקוראה.

27 כלומר, מהאות עין.

28 כלומר, ושנה.

29 עיין עליו.

30 מכאן ואילך אלו שוב דברי המשיב.

אלא שנגעה אות באות או שנפסדה צורת אות אחת עד שלא תקרא כל עיקר או תדמה לאות אחרת וכו', הנה שכל שלא נגע באות עצמה או שלא נשתנית צורת האות לרבינו לאו מפסל.

והר"ב הטורים ג"כ, עם שכתב בא"ח סי' ל"ב שצריך שיהא כל אות ואות מוקף גויל [ו]מתוייג כראוי וכו', ודאי דלא כתב כן לפסוק הלכה דתגים מעכבים, אלא על צד היותר טוב כתב מה שכתב. תדע, שכן בסי' ל"ו כתב וז"ל, ובשמושא רבה פסל אם חסר א' מאלו התגים, והרמב"ם לא כתבם בחיבורו אלא כתב אחרים וז"ל וכו', לכך טוב שיעשה כלם כי אין פסול בשנוי ולא בתוספת וגרעון. עכ"ל. הרי מבואר שדעת כלם שוה שאין תגים מעכבים, ולפ"ז אין לדמותם לאות כלל וכדאמרינן.

אלא שלדעת הריב"ה [הרב יעקב בעל הטורים] צריכי' אנו למודעי, דלאו כל תגים אינם מעכבים אלא אותם שלא הוזכרו בתלמוד, שכן בי"ד סי' רע"ד כתב ז"ל, ואם חסר אלה הזיונין כתב הרמב"ם שאינו פסול, ויראה שהוא פסול כיון דא' רבא ז' אותיות צריכים ג' זיונים מעכבים, וכן יראה מלשון א"א הרא"ש ז"ל שכתב בה' תפילין על מ"ש בשמושא רבה שצריך בתפילי' תגין אחרים חוץ משעטנ"ז ג"ץ אם חיסר מהן פסולין, וכתב א"א הרא"ש ז"ל על דבריו ולא מסתבר כלל וכו' כיון שלא הוזכרו בתלמוד [ע"כ], וכיון שנתן טעם לדבריו בשביל שאינם מוזכרים בתלמוד מכלל דבחסירות תגי שעטנ"ז ג"ץ שמוזכרים בתלמוד פסול, וכן דעת ר"ת. עכ"ל. וכ"כ [וכמו כן] הביא ג"כ מרן בב"י א"ח שם סי' ל"ו (אות ג ד"ה וא"א ז"ל) דברים אלו להריב"ה כאן בי"ד, והוסיף שכן יש לדקדק מדברי בעל התרומה³¹ והגהות (הל' תפילין פ"א הי"ט אות צ) ואגור (סי' סג), אלא שסיים ז"ל, מיהו לפי מ"ש בסמוך בשם רא"ם³² לא מפסלי בחסרון תגין כל שלא עשה ראש אותיות אלו עגול אלא משוך, וכ"נ מדברי הרמב"ם ז"ל דלא מפסלי בחסרון תגין, והכי נקטינן היכא דאין נמצא מי שיודע לעשות תגין. עכ"ל. אי לזאת בשלחנו הטהור ס[י]מ' ל"ב ס"ק ג' כתב מרן צריך לתייג שעטנ"ז ג"ץ, והסופרים נהגו לתייג אותיות אחרות, ואם לא תייג אפי' שעטנ"ז ג"ץ לא פסל. [וכ"כ] הרמ"ם³³ גם שם ע"ע. ברם ק"ל, היאך מר"ן והלבוש סתמו כך בספרתם, הלא ע[ינינו] הרואות שמרן גופיה בב"י לא הכשיר אלא בשעת הדחק וע"פ כמה תנאי' כמו שהעתיקנו במה שקדם, א"כ ה"ל לפחות להזכירם, ולא לסתום הדברים ולו' אפי' בשעטנ"ז ג"ץ לא פסל בלי שיעור תנאי, ועוד נעמוד על זה בס"ד. איך שיהיה מוכיחים הדברים דמרן והרמ"ם מתוך לשונם דסתמו סברי כהרמב"ם, ובכל ענין שיהיה תגים אינם פוסלים, ונמצא אתה למד לפי זה שתגים אינם מגוף האותיות. ומעתה לסברת הנך גדולים אם נגע ירך האות שלמעלה בתג שלמטה כל שאינו משתנה האות לא פסל, דה"ל כמי שאינו, וכמדובר.

31 הלכות ס"ת ריש סי' רא, וראה גם הל' תפילין סי' ריג ד"ה כתוב שמושא רבא.

32 הובא בהגהות מיימוניות הנ"ל, והוא לקוח מספר יראים, עי' ביראים השלם מהד' ר"א שייף, סי' שצ"ט, דף ריב ע"א.

33 הרב מרדכי יפה, בספרו לבוש.

[אלא] שלהקת נביאים אחרונים מתנבאים בסגנון א' אני רואה שמנגדים לפסק זה דשעטנ"ז ג"ץ. ראשונה יסע הרב"ח א"ח סי' ל"ו שתמה על הרב"י דפסק דאפי' שעטנ"ז ג"ץ לא פסל, וזה נגד דעת ר"ת הריב"ה והאגור דפסלי, וכמו שהראית במה שקדם. ועוד חילק בין תגים גדולים לתגים קטנים ע"ש, וסיים ז"ל הלכך נקט' לפסול ס"ת ותפלין אם לא תייג שעטנ"ז ג"ץ בתגים קטנים, דלא כש"ע, אבל כשתייגן בקטנים ולא בגדולים נלפע"ד שאין לפסול בת[פלין] כיון שלא נזכר דבר זה בתלמוד וכו', וזו דעתו גם בס"ת כמו שציין שם (ויר"ד סי' רעד אות ד) ז"ל, נתבאר בא"ח ב[ס"ד] סי' ל"ו ע"ש. מבואר מכאן שבשעטנ"ז ג"ץ יש לפסול לחיובא, ומינה אם נגעו דינם כנגיעה [בגוף]³⁴ אותיות, אבל בשאר תגים לא. והר"ב שכה"ג בהגהת ב"י א"ח סי' ל"ו אות ח' הביא שתי הס[ברות] ולא הכריע ע"ש. והמג"א שם אות ג' כתב ז"ל, הב"ח פוסל אם לא תייג שעטנ"ז ג"ץ, ונ"ל ד[טוב] לתקנם ואפי' בתפלין מועיל התיקון. עכ"ל. וכן העתיק בבאר היטב באות ה'³⁵, ע"ש. נקוט מיהא מלשון זה דכל זמן שלא נתקנו הו"ל פסולים, וכאות עצמה דייני' להו. ובאליה זוטא ג"כ [שהוא] על הלבוש אות ג' הביא דעת הב"ח ע"ע. ובעט"ז³⁶ כתב בא"ח שם, בכל מקום שאותיות שעטנ"ז ג"ץ [כתובים] אפי' בס"ת צריכים תגים קטנים מדין תלמוד פ' הבונה דף ק"ד שעטנ"ז ג"ץ בלא תגים אינם אותיות כלל ואין חייבים עליהם בשבת כמ"ש. עכ"ל. ובהגהות מהר"ר גור³⁷ בי"ד סי' רע"ד ז"ל, [ס"ת] שלא תייג אותיות שעטנ"ז ג"ץ לרמב"ם כשר לפ"ד ב"י א"ח סי' ל"ו, ולרא"ש ר"ת בעה"ת [והאגור] פסול, והכי נקטינן על דרך הסוד, וכן פסק ב"ח א"ח סי' ל"ב וס' הזכרונות³⁸ ע"ש. הנה ברור [בזה] דאחרונים מסכימים לחומרא בשעטנ"ז ג"ץ, וכאות עצמו דייני' להו לחומרא. ועוד יש לה[וסיף] ממ"ש הר"ב כה"ג שם סי' ל"ו (הגהות ב"י שטה נ"ג) ז"ל, וה"ה נמי בהותירו על הג' זיונין שנזכרו בגמ' שפס[ל] הרד"ך בית א' חדר ל', ועי' במהר"י מינץ סי' (ל"ו) [ט"ו] אע"פ שאם לא עשה תג' לא פסל אם [עשה] תג' ואינם נוגע' באותיות או שהג' זייני' אינם נפרדי' ונוגע' זה בזה פסולי' כו', הרמ[ה] [ע"ע] מפאנו סי' ל"ח. וכן³⁹ הביא בא"ח⁴⁰ שם (שם). אמור מעתה, אם כשהתג' נוגעים זה בזה פסל, כשנגעו באות עצמה לא כ"ש.

34 השוליים כאן נחתכו, והשלמתי מסברא. וכן הוא בכל המקומות בהמשך עד סוף הסימן במקום שיש סוגריים מרובעים, וההשלמה מסברא או על פי המקור המצוטט שם.

35 לפנינו הוא באות ד.

36 ובעטרת זקנים.

37 הכוונה לשו"ע עם הגהות גור אריה הלוי, מנטובה, תפ"ב.

38 נדפס לראשונה בפראג בין השנים שצ"א-ת"י, ונמצא שם בזכרון תשיעי, פרק שלישי, דף ס ע"א; מהד' אהבת שלום, ירושלים, תשס"א, עמ' ריג. מוסכם על הכל שמחברו הוא ר"ש אבוהב.

39 מכאן ואילך שוב הם דברי המשיב.

40 באליה זוטא.

עלה בדינו⁴¹, שאם נגע בחד מאותיות שעטנ"ז ג"ץ, כיון דאחרונים הסכימו להחמיר, ודברי מרן לעצמו במה שכתב להקל באותיות אלו [סגר] עליהם המדב"ר⁴² במקורם בב"י, יש לי לדון בם לחומרא, אי מטעם רובא דפוסקים דמח[מרין], אי מטעם דס"ת אזלי' ביה לחומרא כספיקא דאורייתא כמו שרשום בזכרוננו שראיתי בכ[מה] [מ]קומות מן הגדולים⁴³, אינם לעת כזאת תחת ידי. אבל היכא שהנג"ע פשה⁴⁴ בשאר תגים שאין להם מקור בש"ס, וכמו שהוא בנ"ד, הייתי מקל, הואיל שלדעת הכל אין בהם עכובא בס"ת, וב[לבד] שלא השתנה עם זה צורת האות וכדאמרן.

[סי' ל"ד [דף] 65 [ע"א] [דף] נ"א [ע"א]]

נדרשתי מאשר שאל כהוגן, על דבר ס"ת שהיו קורין בו בצבור, ומצאו אות אחת דבוקה בחברתה על ידי תג העולה הוא למעלה מן ההא ונוגע בסוף רגל עין הארוכה של מעלה, אם על דבר כזה חייבים אנו להוריד ספר תורה מן הדוכן ככל שאר הפסולים הנכתבים בתלמוד יען כי יש אות שאינה מוקפת גויל ופסול, או נאמר כיון שהדבוק הוא בסוף האות אין עוד שם פסול, ואין מורידין הספר מן הדוכן על זה. ויען כי אין לך דבר שעומד בפני התשובה, הנני משיב את צל ה...ות⁴⁵ העולות ויורדות על דבר זה בדברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים, גם כי לא חיישינן לבית דין טועים. תנן בהקומץ דף כ"ט (ע"א) שתי פרשיות שבמזוזה מעכבין זו את זו, ואפילו כתב א' מעכבן. ובגמרא (שם לד, א) פשיטא, לא נצרכה אלא לקוצו של יוד, הא נמי פשיטא, אלא לכדאידיך דאמר רב יאודה אמר רב, דאמר רב יאודה אמר רב כל אות שאין גויל מוקף לה מד' רוחותיה פסולה. עכ"ל. וכתב רש"י, שאין גויל מקיף לה, שמודבק אות באות אחרת, והיינו כדקתני כתב אחד מעכבן כלומר הלכות משפט אחד מעכבן במזוזה ותפילין. ע"כ. לכאורא נראה מדברי רש"י שדוקא בתפילין ומזוזות צריך היקף גויל, וכן נראה שהבין מי ששאל לרשב"א ז"ל (ח"א סי' תרי"א) אם היקף גויל מעכב בס' תורה או לא, וגם נראה שנמוקו עמו שצורך הקף גויל יליף לה בגמרא (שם) מוכתבתם שתהא כתיבה תמה, ומלת וכתבתם בתפילין ומזוזה כתיב. אמנם אין האמת כן, כי הרשב"א ז"ל בתשובה סימן תרי"א האריך במענית להודיע כי הקף גויל צריך בס"ת, ובכלל ראיות הביא כי בפרק הבונה (שבת קג, ב) שהביא הגמרא ברייתא על דברים הצריכים בספר תורה כתב שתהא כתיבה

41 אולי צ"ל 'בידינו' (אך ניתן לקבל גם את הנוסח שלפנינו).

42 מליצה על פי שמות יד, ג. וכוונתו שמרן עצמו בחיבורו בית יוסף לא ס"ל הכי.

43 ראה שו"ת רשב"א ח"א סי' תרי"א שכתב דס"ת חמור מתפילין ומזוזות, וב"י יו"ד סי' רעד אות ד ד"ה ומ"ש שתהא.

44 מליצה על פי ויקרא יג, נא: והנה פשה הנגע.

45 המלה אינה ברורה, ומכל מקום אין כתובה כאן המלה: המעלות (על פי הכתוב בישעיהו לח, ח: צל המעלות).

תמה, ואם כן ראי זה כראי זה, והצד השווה שבהם שהאותיות תהיינה מוקפות גויל בשלשתם.

אמנם עדיין הדבר שקול אם גם נאמר לכתחילה ולא בדיעבד, או דלמא גם בדיעבד מורידין ס"ת משום האי פסולא. אכן ממה שכתוב במס' סופרים נמצינו למדין שכשהאותיות מעורבבין בס"ת לא יקרא בו. וז"ל בפ"ב הלכה א' וב', מניחין בין שם לשם >היינו בין תיבה לתיבה<⁴⁶ כדי שיהיו נכרים, ובאותיות כדי שלא יהיו מעורבבין, ואם עירב את האותיות או שהפסיק באמצע השם >היינו תיבה< לא יקרא בו. הלכה ב' מניחין בין שטה (כמלא שטה) [לשטה]⁴⁷ כמלוא שטה, ובין תיבה לתיבה כמלא אות, ובין אות לאות כמלא שער, ובין דף לדף כמלא אגודל וכו', עירב את האותיות או שהפסיק באמצע השם >היינו תיבה< לא יקרא בו. ע"כ. הרי שכשלא הפריד בין אות לאות כחוט השערה לא יקרא בו (ע"כ), הרי לך שכשהאות אינה מוקפת גויל פוסל הספר מלקרוא בו. וכן פסק הרמב"ם בפ"י מהלכות ס"ת שמנה דבוק האותיות א' מן הדברים הפוסלים מן הספר, וז"ל באות א', נמצאת למד שעשרים דברים הם שכל א' מהם פוסל ס"ת, ואם נעשה בו א' מהן הרי הוא כחומש מן החומשים שמלמדים בו התינוקות ואין בו קדושת ס"ת ואין קורין בו [ברבים]. א"כ גמרא דילן ומסכת סופרים והרמב"ם ז"ל פסלו את הספר בדבוק אותיות בלי שום חלוקה⁴⁸.

אברא דבתלמוד ירושלמי דברכות (פ"ב ה"ג) ודמגלה (פ"א ה"ט) כתב וז"ל, עירב את האותיות, אית תנווי תני פסל ואית תנווי תני כשר, רב דימי בר שמעון⁴⁹ [מאן] דמר כשר מלמטון מאן דמר פסול מלמעלן כגון ארצנו תפארתנו צריכא. ע"כ. ולפי גרסא זו פירש הרשב"א ז"ל (ח"א סי' תריא הנ"ל) שכשהדיבוק הוא למעלה בגוף האות פסול, אכן כשהדיבוק הוא למטה בתוספת האות, שבלתי התוספת יהיה אות שלם, כשר, עיין שם. ועל זה כתב הב"ח בא"ח סי' [לב]⁵⁰ שסומכין על גי' (על הרשב"א ז"ל).

אבל מרן ב"י בסי' ל"ב (אות יח ד"ה ומ"ש רבינו) דף כ' ע"ג כתב ז"ל, אבל המרדכי (כתב) בפ' הקומץ (מנחות סי' תתקנב, דפ' וילנא דף ה, א) כ' הירושלמי הזה, ואח"כ כתב, אמנם בתלמודינו לא מפליג בין נוגע למטה או למעלה ופוסל בכל ענין אם אינה מוקפת גויל מד' רוחות⁵¹. וכתב המרדכי (שם) בשם ר' שמשון שכ"כ רבי אלחנן דאין לסמוך על הירושלמי, וצריך היקף בין מלמעלה בין למטה. וכ"פ בספר התרומה (סי' רה, ירושלים, תשמ"ג, דף סז ע"ד) שאם נוגעת אות לחבירתה מלמעלה

46 הסוגריים והכתוב בהם נמצא במקור, וכן גם בשני המקומות הבאים, וזו תוספת המשיב לצורך הסבר. במקור הסוגריים הם עגולים.

47 כצ"ל.

48 ההדגשה על ידי מתיחת קו תחת נמצאת במקור.

49 בירושלמי לפנינו יש שינויי נוסח בשמות, ונוסח המשיב קרוב לנוסח הרשב"א.

50 בכתב היד היה כתוב משהו ונמחק.

51 ההדגשה על ידי מתיחת קו תחת נמצאת במקור.

או מלמטה פסולה, ותיקון מועיל בה ולא דמי לחק תוכות, וכ"כ בהגהות מימון (הל' תפילין פ"א אות פ), וכ"כ האגור (סי' מח) בשם מהר"ם, וכן נראה שהוא דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש שלא הזכירו הירו' הזה כלל, וכן הלכה. א"כ מי יוכל לדין עם שתקיף ממנו רוב בנין ורוב מנין עמודי ההוראה אשר כל בית ישראל נשענים עליהם. ותמהתי על הרב ב"ח איך כתב שיש לסמוך על הרשב"א בזה, ושמה י"ל שרצה לומר בשעת הדחק. גם המנהג כן הוא כאשר כתב בעל שירי כנסת הגדולה (או"ח סי' קמג, הגהות ב"י אות ג) ומנהגנו להוציא ספר אחר אפי' על דיבוק, וכן העיד אחרון אחרון חביב מהרר"ש אבואב ז"ל (שו"ת דבר שמואל סי' רכב) וטעמו ונימוקו עמו כי תנו כבוד לתורה כתיב, ואין כבוד גדול מזה שמודיע לכל כמה עמקו מחשבות ה' וסודות תורתו העולה היא למעלה על כל שאר התורות והחכמות.

גם חדוש גדול מצאתי בבעל מגן אברהם (סי' לב סק"ג) שהרב המאירי (קריית ספר, מאמר ב ח"ב ד"ה ולענין, מהד' ר"מ הרשלה, ירושלים, תשט"ז, דף מג ע"א) הכשיר כשנדבק תג לתג, והרלנ"ח (שו"ת רלב"ח סי' א) כתב שהרמב"ם (הל' תפילין פ"א הי"ט) חולק, וזה אצלי פליאה גדולה, וכעת אין לי שהות לעיין בדבריהם, מלבד כי ספר המאירי⁵² לא תמצא בדפוס⁵³.

הנה⁵⁴ כי כן הדין דין אמת, שעל דבוק אות באות בין מלמעלה בין מלמטה בין נעשה קודם גמר האותיות בין אחר שנעשו כתקונן בכל אופן פסול הספר, וכל עוד שלא יתקן בגרירה אין קורין בו. ומובטח אני שבדברי תשובתי זאת הקולות יחדלון, ואיש על מקומו יבא בשלום.

נאם זעירא דמן חבריא, המכתיב וחותם פה ויניציאה בס' [דר] לישועתך קויתי ה' (בראשית מט, יח)⁵⁵ שנת יגעת"י [=תצ"ג] ומצאתי תאמן.

52 ההדגשה על ידי מתיחת קו תחת נמצאת במקור.

53 אכן קרית ספר להמאירי נדפס לראשונה באיזמיר שנת תרכ"ג.

54 מכאן ועד סוף התשובה יש בשוליים שני קווים לאורך העמוד, ולא נתברר מה כוונתם.

55 פרשת ויחי. באותה שנה שבת פרשת ויחי חלה בט"ז בטבת.

ברכת תנחומים לחבר מערכת 'המעין' לשעבר
הרב שמעון יהודה וייזר שליט"א
ולמשפחתו, על פטירת בתו
הרבנית **אסתר** ע"ה
אשת הרב עוזי יחזקאל הלוי מאיר שליט"א
תנצב"ה